

Hembygdsfilm – ett levande sätt att dokumentera

Vi omges nu för tiden av bilder, rörliga och stilla, i TV, på skärmar och i sociala media. Varför använder inte hembygdsföreningar detta mer? En del gör nog, kanske främst på Facebook eller Instagram.

Du som är intresserad av att berätta om er kulturhistoria – här skriver jag om ett komplement till arkivpärmar, tidningsklipp. Bäst är väl alltid en levande berättare, men det finns andra sätt att berätta på ett levande sätt och med bra sakinnehåll. Dokumentär video är ett sådant sätt, som dessutom bevarar berättelsen för framtiden.

Hembygdsfilmer

Många av oss minns säkert Filmvisning på Hembygdsgården – surrande projektor med smalfilm, svagt ljus men en särskild atmosfär. Ett sätt att dokumentera de senaste cirka 80 åren. Idag kan man visa film (video) på dator, eller för många tittare från en PC-projektor med bra ljud från högtalare.

En del hembygdsföreningar gör hembygdsfilmer, både enkla och mer avancerade. Du kan hitta filmer från hembygdsföreningar på videotjänsten YouTube från till exempel:

- Sveriges hembygdsförbund

- Skånes hembygdsförbund
- Studieförbundet Vuxenskolan i Halland
- Vrigstads hembygdsförening (Jönköpings län, sök beronvall).

Genom IT-utvecklingen och massmarknad för elektronik, är det idag tekniskt enklare att göra ”film”. I sammanhanget ”hembygdsfilm” tänker jag mig dokumentär video med till exempel:

- Bildspel med stillbilder som växlar mjukt, till berättarröst och eventuell musik, om ett kulturhistoriskt ämne
- Intervjuer, berättare eller föredrag

- Dokumentärfilm (video) som berättar om kulturhistoria med fakta och musik.

Dessa typer listar jag i ordning efter hur mycket arbete de kräver. Normalt är de två första lättare att åstadkomma, till exempel med digitalkamera eller videokamera och ett redigeringsprogram. Att berätta kulturhistoria med dokumentär video kan vara mycket givande trots mer arbete.

Så börja gärna enkelt. Att se *din film* spelas upp för andra kan vara en kick att fortsätta göra ”dokumentärer”. Samtidigt bevarar du kunskaper som andra kan ta del av i framtiden!

Min start i dokumentärfilm var en kurs för Maja Hagerman, författare, vetenskapsjournalist och TV-producent. Det var en distanskurs på Dalarnas universitet (25% deltid), *Berätta med film om kulturarv och historia*.

Vad behövs?

Normal hemmautrustning, som videokamera och dator med stor skärm, är ofta tillräckligt bra för att göra hembygdsfilm (video). Man bör vara noga med ett tydligt ljud, bland annat med en mikrofon nära den som berättar på bild i filmen.

Utrustning för hembyggsfilm.

Mitt främsta tips är att filma och berätta *lugnt och stadigt*. Lugna rörelser i film, och håll nere berättartempot så åhörarna är med dig. Jag rekommenderar att man alltid använder ett stativ när man filmar, ju stadigare (och tyngre) ju bättre.

Exempel på utrustning:

– Ett bra stativ är till exempel Manfrotto 290xta och videohuvud 128RC (cirka 2 000 kr och 2.6 kg, men det är det värt).

– En liten ”myggmikrofon” med vindskydd och förlängningssladd behövs (cirka 200 kr, alternativt trådlös ”mygga”, dyrt).

– Gårdsby hembygdsförening använder en standardvideokamera som idag kostar cirka 3 800 kr, Sony HDR CX-450, en av många videokameror i klassen med bra zoom och uttag för yttre mikrofon (viktigt) och vridbar skärm.

– Ett laddat extra batteri är bra att ha med i väskan.

Det redigeringsprogram för hembyggsfilm jag rekommenderar (och använder) är KDENLIVE. Detta program räcker för alla typerna av hembyggsfilm ovan, och:

- det är gratis (öppen fri programvara)
- det finns för Windows, Linux och Mac (Apple) – fungerar alltså på ”alla” hemdatorer.

Skånes hembygdsförbund har även metod som bygger på (dyrare) iPad i stativ, och har gett ut en lärobok om detta: Kontext [1].

Här kommer några tips om du vill prova på ”er egen hembyggsfilm”.

Bildspel, intervjuer och berättelser

För dessa typer räcker en idé om vad filmen ska gå ut på, något man vill berätta om. Om du har några bra korta formuleringar att använda i berättartexten är det en hjälp.

Sen går man iväg och fotograferar / filmar sådant man känner ingår i det man vill berätta. Om man vill se mer av landskapet är det bra att filma före lövsprickningen. Suddiga och skakiga tagningar ska man alltid kasta. Material ur föreningens arkiv kan också vara bra.

Filmar du någon som berättar, undvik att filma annat runtomkring, utan håll stadigt på berättaren. Ta sen film och bilder från omgivningen runt berättaren, eller berättelsens innehåll, före och efter själva berättandet. I redigeringen efteråt är det sen lätt att lägga över en bild eller filmsnutt här och där vid behov *utan* att ljudet störs. Filmen blir *mycket* lugnare.

Är det en intervju varierar det hur mycket du själv behöver fråga/”hjälpa” den intervjuade i dess berättelse.

Väl hemma, för över filer från kamera till den dator du tänkt använda vid redigeringen. Sälla direkt bort suddiga bilder och skakiga tagningar, så du inte skämmar intrycket av filmen. Gör en förteckning över tagningarnas innehåll i en textfil, så du sen lättare kan hitta bra klipp som passar skedet i berättelsen, särskilt om det är många små tagningar.

Lustigt nog kan det vara bra att leta lite musik om man vill ha sådan i filmen. Jag märker att stilen på musiken lite påverkar hur man redigerar. En kompositör jag använt är Scott Buckley [3] som gör musik för bland annat filmare och som är fri att

använda om man anger ursprunget (se *attribution* nedan).

Dokumentär hembygdsfilm

Lite mer ambitiöst än bildspel är en dokumentär film som berättar och visar något som är intressant. En dokumentär film om något i din trakt bevarar minnen som annars riskerar att gå förlorade. De som ser filmen lär sig något om trakten.

En dokumentär film kan kräva en del efterforskningar (*research*) för att forma innehållet. Samtidigt får man tänka på att en tittare ser filmen för första gången, och inte hinner uppfatta om det finns för mycket detaljer eller för högt tempo i filmen. En liten varning alltså att inte bli för kär i sin research...

Underlag kan till exempel hämtas från:

- föreningens arkiv, till exempel torpinventeringar eller tidningsklipp
- släktforskare
- lantmäteriet (kartor).

Det är bra om en dokumentärfilm ställer en eller två frågor i början av filmen, och sen återkommer på något sätt till dem vid avslutningen ("så nu vet du varför ...").

I andra fall kan man bygga upp historien runt ett mysterium som man (delvis) löser, eller som en "händelsebåge" med intrig/problem, vad som hände, och sist upplösning/avrundning.

För nästan alla hembygdsfilmer behövs en berättare som ger inledning och sammanfattning. Det kan även behövas en förklarande berättare i filmen. Ett *bild- och ljudmanus* är en bra form att planera en film, helt enkelt en stor tabell med två spalter. Varje rad i tabellen är en ny del i filmen. Till höger skriver man berättartexten (*speaker*). Till vänster skriver man avsikt med avsnittet och tänkta bilder, videoklipp och eventuell musik i höjd med berättartexten till höger.

Ett manus gör det lättare att engagera en inläsare med bra (tydlig) röst. Det finns delade meningar om en manlig eller kvinnlig röst är tydligast för åhörarna, med ljudet ska vara bra med god diskant så det blir tydligt.

Man rekommenderas att inte låta musik störa talet. Man kan starkt dämpa musik under tal eller undvika musik helt under tal, för att inte försvåra för personer med hörselproblem.

I redigeringsprogrammet Kdenlive finns alla funktioner man kan behöva för att göra en film som ser bra ut och låter bra, bland annat med klippning, övergångar, bildurval i ett videoklipp ("*transform*"), ljudhantering, texter osv. Se separat faktaruta.

Lagring och spridning av hembygdsfilm

Många lägger glatt upp filmer på Googles tjänst *YouTube* där filmer kan sökas fram. Det möjliggör spridning på ett enkelt sätt.

Jag har föreslagit vårt länsförbund att se över om man kunde erbjuda en YouTube-kanal för länets hembygdsföreningar, lätt att hitta, i stället för att varje enskild förening lägger upp sina få filmer separat.

Om man lägger upp en film på YouTube, överlåter man rättigheter till Google: *Genom att lägga upp Innehåll beviljar du YouTube en världsomspännande, icke-exklusiv, royaltyfri och överlåtbar licens som får underlicensieras för användning av Innehållet för syftet att driva, marknadsföra och förbättra YouTube*. Men å andra sidan ger man möjlighet för många att se filmen på YouTube, dock kantad av reklam i vissa fall.

Rättigheter och källor

Man får inte – och ska inte – utan tillstånd använda upphovsrättsskyddat material, till exempel kartor, bilder eller musik, i sin film. Det är *inte OK* att kopiera vad som helst från internet, utan man får se efter vilka villkor det finns för användning av andras material. Äldre material är ofta fritt att använda 70 år efter att upphovsmannen avlidit. Jag har till exempel

använt en akvarell av Dardel från 1838 i en film, och den var helt relevant i sammanhanget. Ett foto av ett verk kan ha skydd i 50 år från fototogs. [6]

På *lantmateriet.se* finns till exempel gamla kartor som är fria att använda. Andra kartor som är fria att använda är Ekonomiska kartan, Generalstabskartan, Topografiska kartan ner till 1 delstreck = 200 m, gamla flygfoton (Ortofoto). [4]

På *digitaltarkiv.se* finns intressant bildmaterial med mera från svenska museer. Var dock noga med att kolla Licensinformationen för varje nerladdningsbar fil – tillstånd kan erfordras eller källa anges.

Attributions är information om vem som har upphovsrätt till något i din film, till exempel musik. Den kan anges kort i filmens eftertext, till exempel Musik: *Scott Buckley.com.au* och i en *attribution* i filmens beskrivning. En korrekt attribution kan vara: "Felicity" by Scott Buckley – released under CC-BY 4.0. www.scottbuckley.com.au".

Kom i gång

Om du nu vill prova på dokumentation med bild och film, så prata ihop dig med din förening och kanske hitta någon att göra film med. Använd privat utrustning eller få föreningen att köpa in utrustning. Med ett litet gäng i din förening kan ni spåna om idéer och personer som kan berätta. Hembygdsföreningens arkiv, samlingar och böcker kan ge både uppslag och fakta till era bildberättelser. Det är bra att ha någon tekniskt kunnig person att rådfråga eller som är med vid redigering.

Jag lovar att det är givande och kul att genomföra ett filmprojekt – och se det färdiga resultatet. Lycka till!

Text och bild: Poul Kongstad

Referenser

- [1] <https://www.hembygd.se/skane/Handledning-i-film-och-ljudproduktion>
- [2] <https://docs.kdenlive.org/>
- [3] Exempelmusik till film: <https://www.scottbuckley.com.au/library/mood/happy/>
- [4] <https://minkarta.lantmateriet.se/>
- [5] Exempel på introduktioner till redigeringsprogrammet Kdenlive på YouTube från t.ex Chris' Tutorials och Victoriano de Jesus.
- [6] <https://moderskeppet.se/live/efter-70-ar-ar-det-nastan-fritt-fram-att-strunta-i-upphovsratt/>

Tekniska tips till hembyggsfilmare

Det är kanske inte vanligt med teknik i artiklar här, men dessa tips kan vara befogade att använda när man ska komma i gång.

Redigeringsprogrammet **Kdenlive** är alldeles utmärkt och dessutom gratis. Dess utmärkta manual [2] rekommenderas varmt (engelska). Man kan ställa in svenska som språk i programmet (Settings).

När du lär dig Kdenlive och om filmning, använd också YouTube videos [5]. Dessa är dock ofta på engelska. Ett tips är att man kan slå på undertexter och sänka hastigheten på sådana instruktionsvideos i YouTube.

Tips om videoredigeringen:

- Det är bra att allra först flytta ihop alla filer man tänker använda i filmen till en särskild mapp.
- Grunden i programmet Kdenlive är ett antal *spår-par* för bild + ljud. Det brukar behövas 3-4 sådana par för en dokumentärfilm. Ljud och bild hänger ihop. Ett videoklipp med ljud utan intresse kan man *Dela upp* och ta bort ljudet – detta är rätt vanligt i dokumentärfilm, där mesta ljudet är speaker (berättare) och musik, ibland lite ljud från platsen.
- Klipp kan flyttas fritt längs tidsaxeln, och även mellan spår. Video och bild med högre spårnummer visas *framför* lägre spårnummer. Ljudspåren hörs tillsammans. Vill man tona övergång mellan klipp kan man dra inåt i klippets övre hörn.
- Ett video/ljud-klipp kan delas med ”textkommando X + klicka i klippet + textkommando S”. Ta bort oönskade klipp genom att ”markera klippet + DEL”. Kommandon kan ångras med Ctrl-z.
- Kdenlive klarar att importera många olika format för video, bild och ljud så där blir sällan problem.
- I Kdenlive *Settings* (inställningar) väljer man Full HD 1080p 25 fps och till exempel 3+3 spår (video+audio). Under flik Proxy väljer man Proxy clips – Generate for videos larger than 900 pixels och för images larger than 2000 pixels.
- Kameror och redigeringsprogrammet ställs på 25 bilder/sekund och formatproportion 16:9 på både videokamera och digitaltalkamera. Har man en gång fått inställningarna rätt, är inte något problem sen. Videokameror har ofta automatisk ljudvolym, dvs skruvar upp och ner ljudet vid filmning. Sådant ljud låter inte bra, eftersom det förstärker bakgrundsljud när ingen pratar. Gå därför in i kamerans inställningar och prova ut en manuell mikrofonförstärkning för den inkopplade ”mikrofonmyggan” som inte är för stark eller för svag. Vår videokamera har en liten indikator för inspelad ljudstyrka på skärmen.
- Se till att det första videoklipp du importerar i en ny film är från den kamera du använder, så att hela filmen baseras på detta format, till exempel HD (high definition) 1920 x 1080 punkter per bildruta, även kallat 1080p. Mer info på YouTube Help: ”Video and audio formatting specifications”.
- Du kan spela in ditt speakerljud direkt i Kdenlive, men jag rekommenderar programmet **Audacity** (gratis) där man kan anpassa ljudet (EQ) så det låter bra och filtrera bort bakgrundsbrus med mera. Sen markerar man det ljud man vill använda till filmen och *exporterar* det från Audacity som xxxx.mp3 eller xxxx.wav. Dessa kan sen läggas in i ett ljudspår i Kdenlive och även klippas vidare med filmen där. Till exempel kan berättartexten spelas in i en följd och efter import i Kdenlive delar man upp berättarspåret och flyttar ut delarna enligt filmens förlopp.
- Ett bildspel med ljud kallas *Image Sequence* i Kdenlive, och då kan man importera en hel bildsvit på en gång och sätta ett riktvärde för hur länge varje bild ska visas. Detta ändrar man sen per bild efter behov.
- Du har stor nytta av att lära dig vad *keyframes* är, men vi kan inte gå in på det här. Det används t.ex för volymjusteringar i ljud (*Volume*), zoomningar och justeringar (*Transform*) inom ett enskilt videoklipp i filmen.
- Titeltexter för början och slutet skapas som *Title clip* från Projektmenyn. Ev. undertexter skapas med *Subtitles* i samma meny.
- På klippen i Kdenlive finns olika effekter för att kunna bl.a förbättra filmklipp, bild eller ljud. Men i en hembyggsfilm behöver väldigt få effekter användas. Ett skakigt viktigt filmklipp kan delvis stabiliseras med effekten *VR360 Stabilize*.
- Det är lämpligt att spara redigeringsarbetet då och då så man inte förlorar arbete om något problem skulle uppstå.
- *Render* innebär att spara ut filmen eller ljud i *visningsformat*. Jag sparar filmer som: *filmtitel.mp4*-filer. Använd förval i Kdenlive: *preset Generic HD: MP4-H264/AAC*.